

Del paper al saber

written by Josep M. Boixareu Vilaplana | 24 de gener de 2024

Amics, amigues,

En aquesta carta em proposo navegar des **del paper al saber**. D'una cosa material a una d'immaterial, però que l'una sense l'altre no serien possibles. El paper i els seus predecessors és i han estat l'element primordial per a la transmissió del saber. Ja sé que ara hi ha altres estris, com el que jo ara estic fent servir, per a la transmissió del saber, la informació i la comunicació en general, però el paper encara és la matèria més noble per aquesta funció, tant és així que fins ara i des d'una antiguitat difícil d'imaginar tota la cultura, que és el saber acumulat, ens ha estat transmesa pel paper i els seus predecessors, com les tauletes, el papir o el pergamí.

El primer suport del saber via escriptura va ser el papir, de fibra vegetal, inventat pels egipcis (no ens emboliquem amb escriptures cuneïformes o gravats sobre fang) 3000 anys aC. Els xinesos van inventar una cosa molt semblant al paper el segle II aC, macerant i agitant draps i fibres vegetals amb un pal i deixant-los assecar damunt una superfície tramada, durant la dinastia Han. La biblioteca d'Alexandria la nodrien rotlles de papir, el més antic dels que es conserven data de l'any 2600 aC. Amb la decadència d'Alexandria es va prohibir l'exportació de papirs. L'any 150 aC prolifera el pergamí de pell d'animal, i al segle IV desplaça el papir com a suport d'escriptura.

L'any 751 dC els àrabs van aprendre la fabricació de paper dels xinesos. A Bagdad ja se'n fabricava l'any 793. Se suposa que la tècnica de fabricació va entrar a Europa per Xàtiva l'any 1056. El 1837, gràcies al descobriment de la cel·lulosa, provinent dels arbres, per part del francès A. Payen, es produeix un gran avenç en la fabricació del paper. Actualment, es fabrica en grans màquines contínues en les quals i damunt

de cintes tramades s'hi col·loca la pasta que, al llarg del procés, s'anirà assecant, calandrant i esdevenint paper. Actualment, la major part d'aquesta pasta, què és la matèria primera, prové de papers reciclats, tret dels papers especials que tenen com a base la cel·lulosa més els anomenats additius i càrregues químiques. La base tecnològica, molt evolucionada, és la mateixa que feien servir els xinesos a l'antiguitat. Segons la Gran Enciclopèdia Britànica la paraula anglesa *paper* prové de català "paper".

Probablement, el document escrit considerat com més antic sigui un paper conegut com el *Diari de Merer* trobat a la riba del Mar Roig i datat d'uns 2.500 anys aC. En pergamí, destaquen per la seva importància els Manuscrits de Qumran trobats a la Mar Morta i datats d'uns 250 anys aC. En català, el pergamí manuscrit més antic és el *Liber Iudiciorum* (Llibre dels Jutges) datat entre els anys 1060 i 1080, dos segles més antic que les *Homilies d'Organyà* datades entre els anys 1220 i 1230. He dit abans que aquí prescindiria d'altres suports d'escriptura com els gravats en pedra, fang i, per descomptat, dels signes i figures rupestres.

Quant a impressió, els xinesos utilitzen aquesta tècnica des del segle VII o VIII dC amb tipus mòbils, de fusta o d'argila, uns 600 anys abans de Gutenberg. Aquest va ser qui va descobrir a Occident els tipus mòbils. Va començar a treballar-los amb metall l'any 1445 i va imprimir el primer llibre, el conegut com la *Bíblia de 42 línies*, al voltant del 1453. Tant el paper com el pergamí i el paper han estat, durant milers d'anys, la base per a la transmissió del saber, de la cultura. Per poder entendre'n continguts calia alfabetitzar.

Cultura i saber no volen dir el mateix. Cultura és el saber acumulat i estructurat; encara que saber i cultura tenen múltiples definicions. D'ara endavant em limitaré, però, a donar voltes entorn del que es coneix com a **saber**. Acollint-me

al dret de cita, sovint manllevaré textos de diferents autors.

Segons el Diccionari de la Llengua Catalana de l'IEC, **saber**, de forma abreujada, és el "conjunt de coneixements adquirits per l'estudi". Altres paraules del mateix Diccionari: **sabent** "és el que sap, que té ciència d'alguna cosa"; **saviesa** "és el capteniment assenyat en la vida, en els afers; coneixença justa de les coses". O, el que hi diu el nostre diccionari del **talent** "és una especial aptitud intel·lectual, capacitat natural adquirida per a certes coses". Quant a la capacitat humana d'emmagatzemar coneixements i dades, el que coneixem com a memòria, després de consultar diferents experts, com biòlegs i psicòlegs, he arribat a la conclusió que és "pràcticament" il·limitada. Ho poso entre cometes perquè alguns autors diuen que és limitada i altres, il·limitada. D'altra banda, el que sí que és cert és que no tots tenim la mateixa capacitat de memòria i que amb el temps se'ns va volatilitzant. Recordo la sentència: "el saber no ocupa lloc". Què deu voler dir? Que no ocupa lloc perquè la capacitat de memòria és infinita? O, ens vol dir que cal aprendre sense preocupar-nos de quant? El nostre cervell és l'òrgan més complex del nostre cos i encara no es coneix del tot el seu funcionament. Això no obstant, els experts ens diuen que la memòria s'allotja en el lòbul temporal del cervell. Si aquest lòbul és un òrgan físic, pot tenir capacitat il·limitada? O és que les seves neurones són tan abundoses que no les podem arribar a ocupar mai totes? Què en penseu els entesos?

Anem al primer dels autors dels quals manllevo idees i continguts. Es tracta del filòsof alemany Arthur Schopenhauer (1788-1860), que diu: "la major part del saber humà, en cada branca, tan sols existeix sobre el paper, és a dir, en els llibres. Només una petita part d'aquest saber està en un moment determinat realment viu en algun cap... Seria ben molest per al saber humà que no existissin l'escriptura i l'impremta. El saber humà s'estén fins a l'infinit, i de les coses que seria convenient conèixer gairebé ni un sol home en posseeix

la mil·lèsima part. El saber és un mitjà, no un fi. El saber ha de ser un fi per aquell que el cultiva, i tota la resta, fins a l'existència, tan sols un mitjà.”

En els seus *Assaigs*, Montaigne escriu: “Diuen els savis que, amb relació al saber, no hi ha res més que la Filosofia, i amb relació als fets, res més que la virtut, la qual generalment és pròpia de tots els ordres”. Sobre la Filosofia, Schopenhauer diu que “ben compresa, és la força material més poderosa, però que obra amb lentitud. La Filosofia quotidiana és la base de la història de tots els temps”.

Si entenem que el saber és una acumulació de coneixements, entre els quals s'hi poden trobar matèries tan diverses com les teories de l'Univers i de la Terra, història, literatura, filosofia, belles arts o ciències com les matemàtiques, la física, química, astronomia, biologia, genètica, cibernètica o tècniques com l'enginyeria i l'arquitectura amb totes les seves branques. Alguns consideren com a persona integral aquella que conrea tant aquells coneixements mal anomenats humanístics com aquells de les branques de la ciència i la tècnica. No vull dir que les belles arts o la filosofia no siguin coneixements o pràctiques no humanístiques, sinó que la ciència i la tècnica poden ser tan humanístiques com les altres. La prova és que un prototipus considerat com a persona culturalment integral seria el geni del Renaixement Leonardo da Vinci que, alhora, era arquitecte, enginyer, inventor, dibuixant, naturalista, pintor, poeta, dissenyador de tota mena d'andròmines, practicava l'esgrima, muntava a cavall i era esquerrà, homosexual i molt elegant.

Hi ha un llibre molt interessant per al tema que ens ocupa titulat *A la sombra de la ilustración* (Paidós-2004) que relata un debat entre un filòsof, Régis Debray, i un científic, Jean Bricmont. D'aquest llibre em permeto extreure'n alguns passatges. El llibre comença amb un debat sobre les diferències entre ciències i lletres:

Regis Debray: Vostè (Jean Bricmont) ha ingressat en el debat intel·lectual en la seva condició de físic, amb un vernís d'epistemologia (per entendre'ns, filosofia de la ciència)... Bé sap que l'escletxa entre persones de lletres i de ciències agreuja a França la crispació entre clans i camarilles...

Jean Bricmont: Malgrat que avui se'l rebutja per raons polítiques, Louis Althusser ha exercit, des del meu punt de vista, una influència duradora i globalment negativa en la manera com els filòsofs francesos enfoquen les ciències i la seva epistemologia.

J.B.: El progrés existeix en filosofia, almenys en filosofia de la ciència. Però això no vol dir que ara siguem més intel·ligents que en el passat, sinó que aquest progrés està vinculat al progrés de les ciències que ens permet distingir millor entre coneixement vertader i il·lusió.

R.D.: La il·lusió depèn de l'inconscient que ignora el temps. Postula que no existeix l'incognoscible; i que no hi ha res en aquest món que no sigui de ple dret descriptible i "modelitzable".

J.B.: Jo no dic que l'home sigui *a priori* incognoscible sinó que, en la mesura en què pugui ser conegut, ho és per mitjans científics.

J.B.: En ciències humanes es recorre amb massa freqüència a una forma d'hermenèutica generalitzada que s'aprofita de la nostra introspecció i de la nostra facultat interpretativa per proveir-nos d'explicacions superficialment convincents, però que en realitat no s'han provat.

R.D.: la seva utilització de la paraula em resulta incòmode. L'hermenèutica, en sentit propi, designa d'entrada la interpretació dels enunciats, i l'exegesi és un art subtil i apassionant...

J.B.: La veritat és que no endevino en què es basa vostè, si

no és en un enfocament "hermenèutic", en el sentit generalitzat en el qual jo l'entenc.

Em preguntareu, quina relació té aquest debat amb l'aprofundiment en el significat del **saber**? Una mica agosaradament i prenent el llenguatge dels dos catedràtics podríem parlar de l'hermenèutica del saber. Ells són uns savis però en el fons del seu debat s'hi descobreix, des del meu punt de vista, l'error de separar la ciència de les humanitats quan ambdues són cultura, la cultura fruit del saber acumulat i estructurat.

Vejam què diu sobre el **saber** el filòsof alemany Max Scheler, gran estudiós de l'antropologia filosòfica. Aniré citant frases curtes contingudes en un article seu titulat "El saber i la cultura". "(...) un veritable esglai s'apodera de mi davant el creixent abandonament de les llibertats i la pèrdua de sensibilitat, crepuscle gris i informe en què no tan sols en aquest país (Alemanya), sinó gairebé tot el món civilitzat es troba en greu perill d'enfonsar-se, d'ofegar-se lentament, gairebé sense adonar-se'n. Això no obstant, la llibertat, activa i personal espontaneïtat del centre espiritual de l'home -de l'home en l'home-, és la primera i fonamental condició que fa possible la cultura, l'esclariment de la humanitat!".

"(...) Si és indubtable que els nobles poders de la raó, de la filosofia i de la ciència, s'han encimbellat en la història d'Europa gràcies al procés que va emancipar el treball de totes les formes d'opressió, i en connexió estreta, indissoluble, amb la democràcia, no menys indubtable és que avui aquesta connexió s'ha tornat massa 'problemàtica', no tan sols per la ciència positiva, sinó, en grau màxim, per aquelles formes del saber que per la seva qualitat filosòfica constitueixen pròpiament el 'saber culte'. També és veritat que la democràcia no ha enaltit sempre, en la història, la cultura i la ciència. Només per "un" camí la democràcia pot salvar-se avui dia a si mateixa de la dictadura, i salvar a

ensems els béns de la cultura i de la ciència: limitant-se a si mateixa, posant-se *al servei* de l'esperit i de la cultura, en comptes de pretendre senyorejar-los."

He parlat diverses vegades de la cultura com "el saber acumulat i estructurat", que es correspon amb una de les definicions que en dona Dietrich Swannitz. Max Scheler, però, diu en l'article abans esmentat que "cultura és una categoria del ser, no del saber o del sentir". Són compatibles les dues definicions? Jo crec que sí, car són contemplades a través de diferents òptiques. Scheler estudia l'home antropològicament; des de l'anàlisi del seu cervell fins a la seva "deïficació" com a idea inseparable de la cultura. Diu que "per a la sociologia aplicada a la dinàmica del saber no hi ha res més important que siguin les formes pròpies del pensament, de la valoració i de la intuïció les que varien. El saber que s'ha convertit en cultura és un saber que està perfectament digerit; és un saber del qual no se sap en absolut com va ser adquirit, d'on va ser extret". El mateix Scheler cita William James quan diu que una de les millors definicions del saber culte "és aquell del que no cal recordar-se i del que un no pot recordar-se". I, citant Kant diu que "demana, amb raó, que l'home sàpiga també els límits del seu saber". Finalment, recullo una frase de Scheler que em sembla genial: "Saber i conèixer, diu l'antiga escola del dogmatisme, és copiar coses que estan fora de la nostra consciència".

Com haureu comprovat, ficar-se amb el significat del saber és bastant complicat, més del que un es pensa *a priori*. Per aquest motiu he manllevat pensaments de grans filòsofs, amb l'única feina de rata de biblioteca que cerca llibres i més llibres, passant pàgines i més pàgines. Conseqüentment acabo amb dues frases. Una de l'escriptora i filòsofa Hannah Arendt: "La mort de l'empatia humana és un dels primers i més reveladors signes d'una cultura a punt de caure en la barbàrie. L'altra és del geni Dante Alighieri: "M'agrada tant dubtar com saber". I, tot l'exposat aquí ho sabem gràcies al

paper.

P.D. Estava acabant aquesta carta, avui diumenge 21 de gener, quan a les cinc de la tarda no m'he volgut perdre la conferència-diàleg de dues grans personalitats de la ciència que han parlat sobre el tema "Natura i espiritualitat. Quatre punts cardinals d'un paisatge poètic". L'un, Josep Maria Mallarach, naturalista i ambientòleg, i l'altre, David Jou, físic i poeta. No entraré en el contingut de les seves intervencions, d'altíssim nivell, perquè podria ser objecte d'un altre extens article. En faig esment perquè m'han recordat el debat entre Régis Debray i Jean Bricmont. L'única diferència per mi és que Jou i Mallarach han parlat envoltats d'un paratge natural com és el que hi ha entorn del Santuari de Puiggraciós, situat a poc més de 800 m d'altitud al nord del Vallès Oriental i des d'on es pot contemplar pràcticament tota aquesta comarca fins a abastar el mar que hi ha davant de la ciutat de Barcelona. La capella del santuari estava plena a vessar amb un públic de la rodalia que, embadalit, escoltava paraules que desprenien flaires de natura i poemes que ens feien anar més enllà de la matèria i de l'univers darrere les quals hi havia allò que el poeta David Jou defineix com a fe, que no consisteix a creure en allò que no es veu sinó a creure que darrere d'allò que no es veu hi pot haver quelcom meravellós i transcendent. És el saber amb esperit.